

УДК 821.161.2 “XIX/XX”

ББК 823. (4 Укр.)

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО КРЕДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО НА ТЛІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗРУШЕНЬ У ГАЛИЧИНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Г. М. Волощук

Прикарпатський національний університету імені Василя Стефаника

У статті здійснено спробу охарактеризувати формування творчого кредо Уляни Кравченко на тлі суспільно-політичних зрушень у Галичині кінця ХІХ – початку ХХ століття. Значне місце відведено визначенню участі письменниці у жіночому русі у Галичині, й у всеукраїнському взагалі. Проаналізовано національно-патріотичні та феміністичні (у руслі визвольної боротьби) мотиви її творів.

Ключові слова: *творче кредо, формування особистості, національно-патріотичні мотиви, феміністичні ідеї.*

Друга половина ХІХ – початок ХХ століття – період поступу української культури, літератури, розвитку плідних традицій попередніх етапів та визрівання нових художніх якостей. Підпорядковуючись загальним закономірностям саморозвитку художніх систем, українське письменство мало й специфічні національні особливості, що вирізняли його з-поміж інших літератур світу. Ця особливість полягала у постійному тісному зв'язку мистецтва слова з національно-визвольним, гуманістичним рухом, у якому вона міцніла й набувала снаги [6, 6]. Це новий етап у художньому осмисленні духовного, соціального та національного буття народу й людини, своєрідний літопис, що відобразив піднесення свідомості, спосіб мислення, психологію, духовний світ, почуття. Українські письменники цього часу прагнули у творах передати пафос визвольної боротьби своєї нації.

Ідея громадського обов'язку, служіння інтелігенції народові у творах І. Франка, О. Кониського, Лесі Українки, О. Кобилянської розглядалися як завдання соціальної просвіти народу, пробудження його національної і соціальної свідомості, протесту проти гноблення й приниження. “70–90-ті роки ХІХ ст., – зазначає О. Гнідан, – позначені пробудженням нації, які, усвідомивши себе дійовим суб'єктом історії, актуалізували національний феномен як новий предмет суспільно-історичних, наукових, психологічних і художніх студій. Проблема нації та націоналізму стала надважливою для всіх підневільних народів Європи, які виборювали своє право на окремішне існування за межами держави (імперії) з її релігійно-, культурно-, мовно-відмінною титульною нацією” [4, 420].

У цей час національно-патріотичних та визвольних ідей українського народу зароджується також організований жіночий рух, біля вито-

ків якого стояли українські письменниці Н. Кобринська, Леся Українка, О. Кобилянська, Уляна Кравченко та ін. До осмислення проблем становлення української літератури кінця XIX – початку XX століття зверталися, зокрема, Р. Голод [5], І. Книш [7], Т. Салига [16], С. Хороб [17] і т.д. Щодо згадок про творчість Уляни Кравченко у цей період, то їх знаходимо у дослідженнях В. Агеєвої [1], П. Волянського [3], М. Козак [9], І. Книш [8], С. Павличко [15] та ін. Однак праць про те, як формувалася Уляна Кравченко як творча особистість цього періоду, немає. Тому **метою** статті є простежити становлення творчого кредо Уляни Кравченко на тлі національно-патріотичних ідей та суспільно-політичних зрушень у Галичині кінця XIX – початку XX століття. У цьому, власне, й полягає **новизна** та **актуальність** роботи. З мети статті випливають такі **завдання**:

– визначити участь Уляни Кравченко у жіночому русі у Галичині й у всеукраїнському взагалі;

– виділити характерні для поетки риси феміністичної поезії.

Якщо уважно читати українську галицьку мемуаристику (а мемуари писати було майже обов'язковим у середовищі української галицької інтелігенції), то більшість авторів стверджували, що українці були готові до активної участі у новій хвилі відродження національної культури, вона не застала їх зненацька. Значна частина галицького громадянства ніколи не обмежувала себе у користуванні культурними й мистецькими цінностями. З покоління у покоління передавався отой вогник, ті духовні надбання, які не давали темноті й безправ'ю опанувати українськими родинами, а навпаки, вони – духовні багатства – сприяли їхньому входженню в загальносвітове річище розвитку, у творення світової духовної скарбниці. “В домі мого батька були всі руські часописи, що виходили в Галичині, та всі видавництва, що появлялися від 18-ого р. Батько був членом усіх тодішніх організацій, збирав дуже запопадливо датки на всі народні цілі... Пригадую, що від 60-х років у нас на селі книжка не була незвичайною появою. Сільська молодь рвалася за книжками, читала їх дуже радо, а й старі радо слухали, як хто їм читав” [14, 29]. Подібні спогади про духовне життя галичан тих далеких часів залишили відомі в Галичині особистості. О. Барвінський у своїх споминах стверджує, що духовне життя галичан, особливо священичих родин, мало характер патріотичний, спрямовувалося на шлях збереження й збагачення української культури, її традицій та звичаїв. “Заїздили також з Тернополя і з поближких міст професори й урядники, часто також якийсь приватний офіціаліст, польський священик, і тим способом громадилися численні збори. При таких з'їздах за обідами і після того обговорювано родинні радощі, журби і потреби, а відтак звичайно переходила розмова на прилюдні справи, порушувані в руських, а також деколи й в польських часописах та перемінювалася не раз в широкі розправи” [2, 117].

Майже у кожній пересічній українській хаті були чималі бібліотеки, й освіту в домашніх умовах отримували як сини, так і доньки. Дівчата не тільки приготувалися до сімейного життя з усіма необхідними

для нього рисами, а й виховувалися як особистості, що могли б у разі потреби брати участь в активному громадському житті.

У подібній за рівнем освіти родині проходили дитячі й дівочі роки Уляни Кравченко. У Миколаєві над Дністром, де письменниця проживала, будучи дитиною, щиро патріотичною була атмосфера в кожній українській родині, а “особливо за довголітнього його бурмістра Леонтія Устияновича, патріарха цієї визначної і розгалуженої родини. Посвячений із священничими родинами Ліщинських, Огоновських, Головацьких, Барановичів, він ще в дрогобицькій гімназії визначався своїми здібностями. В його домі поселився був комісар при старостві жидачівського повіту, Юліян Шнайдер... Проте білий дім Устияновичів, в якому жила родина Шнайдерів, був твердиною української народності” [8, 10-11].

Літературну атмосферу в родині Уляни Кравченко, крім дому Устияновичів, також “творили бібліотеки найближчої рідні, що любили читати і цікавилася зарубіжними новостями в письменстві. “Іліада”, “Божественна комедія”, “Дон Кіхот”, “Фауст”, “Гамлет”, “Людська комедія” ... належали до книжок, що їх читали в Миколаєві. Мати Юлії Шнайдер любила французькі повісті і в неї внучка пізнавала їх, зачитуючись “Графом Монте Христо” й “Тройома мушкетерами” Олександра Дюма. А батьки матері навчили дівчинку цінити наші давні книги: Сквороду і інших” [8, 13]. Багато часу Уляна Кравченко приділяла читанню: *“Читання – це праця, великий, тяжкий, повільний труд. Картки треба обертати, неначе скиби землі, і слово кожне обернути, важке слово, глядіти, розважати, щоб у книзі віднайти живе серце безсмертного духа, книгу треба серцем відчутти, оживити... Книга – обличчя автора; у кожній книзі – цілющий чар або вбивча отрута”* [11, 45].

Уляна Кравченко, як і більшість галицьких жінок, усвідомлювала, що майбутнє не повинно обмежуватись лише родинним життям, жінка створена і для активної громадської праці, і для творчості та науки; найголовнішим спочатку має бути досягнення згоди, духовної близькості в подружнім житті, спільне розуміння свободи почуттів, поглиблення освітнього рівня й незалежності думки та дії. Однак для реалізації таких бажань залишалася у тодішніх умовах лише літературна творчість. Через художнє слово, вважало жіноцтво, можна добитися багато чого у житті, це поки була єдина зброя у ніжних жіночих руках. І багато з них ставали на письменницьку дорогу. В залі Станіславського товариства “Руська бесіда” 8 грудня 1884р. піонерка жіночого руху в Галичині Н. Кобринська сміливо заявила присутнім: “Коли література взагалі є ідеальна історія суспільності, то белетристику можна назвати історією жінки... наше товариство, положивши собі завдання – ширити освіту через літературу, положивши тим самим задачу: поставити белетристичну літературу на таке становище, на якому вона повинна завжди стояти, щоб бути не лише розвагою, але поважною наукою і поясненням суспільного життя” [7, 54].

На цих зборах була присутня “талановита галичанка, молода поетка й оборонниця жіночих прав Уляна Кравченко, яка згодом писала: *“товариство руських жінок” стало дійсністю. Упоєння, віра в себе і віра в успіх трудів наших володіла нами. Ідеальна ціль наша здавалася нам так близькою досягнення*” [див. 7, 56]. За ніщо не зреклась би вона письменницької роботи : *“... Чого ж їй тратити час на пусті балачки про одяги, фліртування з нецікавими товаришками або виступати на польських вечірках? ... Вільні хвилини від шкільних занять її було чим виповнити. З нею привезені давні українські видання, класики світової літератури і нові книги до природничих наук”* [8, 24]. У *“Спогадах учительки”* Уляна Кравченко писала: *“Бачу, що життя кепкує собі з моєї матури, з відомостей, придбаних із книжок. Тепер готовлюся до другої матури – матури духа: щоб був він – мій дух – гнучкий та бистрий, передбачливий та всеобіймуций! Життя показує нам обов’язки супроти суспільності, свого народу, готуймося скласти іспит зрілості з доброти серця. Чи здібне воно перебути огневу пробу, чи здібне до пожертви особистого щастя в користь загалу...”* [13, 322]

Уляна Кравченко вибрала письменницьку дорогу, вмістивши свої перші творчі здобутки-вірші у двадцять першому номері “Зорі” за 1883 рік. З цього творчого дебюту й починається її активна громадська та літературна діяльність, спрямована на подолання того невідрадного стану, в якому опинився український народ. Тому письменниця звернулася до літературної праці і намагалася втілювати в свою творчість ідеї визволення своєї нації. Найголовніша з них – це усвідомлення себе особистістю, тому що свідомість людини утверджує її високе призначення. Уляна Кравченко, судячи з її поезій, листування, автобіографічної повісті “Хризантеми” [12] та поезій у прозі “Розгублені листочки” [11], була знайома з європейською філософією, в першу чергу із працями Ніцше та Достоєвського, у яких пропонувалося людині усвідомити: світ, у якому вона живе, повинен бути кращим, а людина, у свою чергу, працею (зокрема, духовною) повинна вносити елементи краси.

Досягнення такого розуміння свого призначення можливо лише тоді, коли митець збагне також, що від нього залежить і рівень як його особистої свободи, так і свободи суспільства, в якому йому обставинами запропоновано жити. Вже сама поява її багатьох поезій говорить про те, що її світогляд централізований, всі його частини так тісно пов’язані між собою, що важко відділити якусь із них одну від одної. Її поезія – це філософія духу, який для неї означає і свободу, і творчий акт, і любов, і особистість:

*Не сліз потрібно, щоб ставать до бою!
Не сльози, – силу й жар візьми за зброю,
ту силу, що любов у груди ллє,
ту міць, щоб думи в діло осущати,
той жар, щоб з лихом битися й прощати
все чим тебе невіжа й злоба б’є!* [10, 5].

Цей вірш, з якого розпочинається збірка поезій Уляни Кравченко “На новий шлях”, можемо тлумачити як заспів до всієї поезії авторки: коли шезне зло, тоді відпаде потреба тужливих мрій про майбутнє щастя. Дорога до такого земного раю важка і терниста, і жінка повинна пройти її повністю, вживаючись у кожну проблему життя й вносячи у світ свою красу... Ці відверто суб’єктивні рядки – це звернення до своїх читачок про те, що вона є окрема особистість в індивідуально неповторній формі, що кожна із них є єднанням безконечного, універсального та індивідуального. Тільки тоді, коли жінці вдасться усвідомити це, – вона стане “на новий шлях”, відчує себе здатною до боротьби, здатною прийти до тих, що “в наймах, в сумніві дні коротають, мети й надії ясної не мають”:

*Мені не жаль, що горе все стрічаю;
Я з горя знаю людських сліз ціну.
Мені не жаль, що долю навісну
братів-сестер із досвіду вже знаю.
Блукаючи по світу, я стрічаю
мій люд нещасний, без кута, без сну,
голодний, в сіть опутаний міцну,
в роботі поневольній, в тьмі без краю.
Як чую те його глухе ридання,
свій смуток зрівнюю з його журую... [10, 11].*

Творчість Уляни Кравченко часто переривалася життєвими проблемами як особистого характеру, так і громадського. Багато часу забрала у неї праця серед галицького жіноцтва, метою якої було добитися у влади дозволу жінкам легально навчатися в університетах, а також можливості створити для жінок хоча б одну гімназію. Допускати жінок до навчання в університеті уряд Австрії боявся, просто не хотів. Проте майже всі європейські держави з розумінням поставилися до вимог жінок, і багато українок таки навчалася за кордоном. Галичанки, в першу чергу Н. Кобринська, О. Озаркевич та Уляна Кравченко, вирішують здійснити давню мрію жіноцтва і активно збирають підписи під петицією до уряду, переслідуючи й іншу мету: “поширювати саму ідею серед загалу жіноцтва без різниці політичних переконань” [7, 45].

Як згадує І. Книш, Уляна Кравченко вирішує одночасно зі збиранням підписів активніше виступати з літературними творами, тематика яких відображала б настрої поступової жіночої молоді. В ті часи частіше з’являються її поезії у новоствореному “Народі”, в “Зорі”, в “Ділі” та інших патріотичних виданнях, інколи і в провінційних [7, 82]. Щодо оцінки її творчості цього періоду, то критика зазначає, що поетеса оцінює своє поетичне слово як зброю у боротьбі не тільки за вивільнення народу з-під влади темряви та злиднів, але й у боротьбі на спрямування життя жінок на шлях активної участі у громадському та творчому житті. “Уляна Кравченко, – як зазначає М. Козак, – пішла новим шляхом і переступила поріг бібліотеки “Осолінеум” у Львові, за правом жінки людини на науку. До того часу ці двері для жінок були зачинені. Вона пі-

знала перлини світової літератури і вона в Галичині є першою поеткою, якої вірші появилися друком” [9, 12].

П. Волянський у передмові до збірки Уляни Кравченко “На новий шлях” пише: “Сорок літ проминуло від часу, коли то серед нашого галицького жіноцтва пронісся гучний клич: “На новий шлях!” Цей клич, наче воскресна труба, будив наші сестри до нового – кращого життя, вказував їм правдивий шлях, по якому мали вони прямувати до спільної мети: до обнови. Людина, що вказала сей шлях – се Уляна Кравченко. Вона перша поставила жінці перед очі вищий ідеал життя: не вигоди та нічим не закаламучений спокій у щоденному життю, але працю над піднесенням себе до гідності вільної людини, яка має право рішати про свою долю та долю свого народу на рівні з мужчиною” [3, 7].

Поетеса розуміє, що її покликання – змалювати як взірць образ жінки, яка боролася за поліпшення як свого особистого, так і суспільного життя. Світ соціальної справедливості можуть побудувати жінки, котрі бажать волі для всіх, бажать справедливості та щастя для свого народу:

*Люблю тебе, народе мій убогий,
Хоч ти в ярмі,
Люблю тебе, хоч ти, тяжкий невіжа,
Живеш у тьмі.
Люблю й даю в ім'я тії любові
Свої думки,
Мов золото, посічене словами
В тонкі дрібки... [10, 42].*

Існування особистості, про яку мріє авторка у сонетах та багатьох поезіях, передбачає, на її думку, існування в майбутньому особливих вартостей – нових за поглядами та почуттями жінок, життя яких проходить в умовах свободи та щастя. Ця основна ідея емансипації жінки відчувається в кожному творі Уляни Кравченко – в поезіях, прозі та публіцистиці. Контрасти в суспільстві не зникнуть ніколи, яким би не було суспільство за своєю структурою, але вони не повинні породжувати заздрість, зневагу, насильство, злидні та бідність:

*Мов рана, думка ся мене болить:
За много щастя і нужди замного!
За много тіні й блиску світляного!
За много сміху й сліз кругом тремтить.
Життя одному віттям все маїть,
А терням третєся до грудей другого:
Вражди й любові, доброго і злого,
Красок і хмар – замного має світ. [10, 14].*

Уже наприкінці ХІХ ст. праця українських поступових жінок високо оцінювалася сучасниками. Особливо відчутною була вдячність суспільства після першого жіночого віча, яке відбулося 1 вересня 1891 р. у Стрию. Уляна Кравченко була однією з тих, хто палко вітав цю подію у житті українських жінок, брала активну участь у його організації та

проведенні. Це була і її перемога, тому що ті ідеї, які вона пропагувала своєю творчістю, реалізувалися, хоча й частково. Як не хотів М. Павлик в “Народі” позитивно відгукнутися на події віча, однак він змушений був оцінити працю жінок, але устами іншого сучасника – молодого поета Олександра Колеси, вмістивши у “Народі” його статтю про збірку поезій Уляни Кравченко “На новий шлях”: “Коли уявимо собі, в якій непроглядній пітьмі жило у нас до недавно жіноцтво, коли завважаємо, що більша часть батьків і чоловіків наших жінок і нині ще недалеко втікла від таких Шеховичів, що в “Ладі” виступали проти серйозної науки дівчат, коли порівнюємо стан нашого жіночого шкільництва з освітою, яка надається дівчатам у школах хоч би “варварської” Росії, коли побачимо, що й з тих шкіл жіночих, які нині існують, напр., зо шкіл виділових та учительських семінарій стало в нас жіноцтво тоді користати, коли економічна конечність викинула їх з тісного кружка родинного та казала їм наукою заробляти на кусник хліба, коли все те будемо мати в тямці, то з тим живішим інтересом повитаємо такі появи, як Жіночий Альманах і поміщені там гарні наукові статті Н. Кобринської про жіноче питання, як розкидані по часописах поезії Юлії Шнайдер, Клименти-ни Попович та др.” [7, 54].

Уляна Кравченко була у першу чергу українською письменницею. Її творчість відповідала рівневі європейської культури. Вона наскрізь національна, тому що тільки через національне можна піднятися до рівня європейського. Вона однією із перших у нашій літературі вводить у творчій національній процес мотиви сучасної їй європейської філософії, зокрема Ніцше, утверджуючи цим основу творчості – правду та моральний пафос. Така особливість духовного переконання з новою силою проявляється в основному мотиві її творчості – боротьбі за свободу й гідність людини взагалі й жінки зокрема. У “Хризантемах”, “Розгублених листочках”, “Споминах учительки” та численних публічних виступах вона ставала на захист жінки як однієї з творців культури. *“Розкрий очі, – радить вона своїй сучасниці, – вмій дивитися на все, що гарне, що в промінні сонця, у краплині роси дрижить, миготить... В серці красу і чисті думки переховай, живи любов’ю рідної землі; у хвилинах сумніву любов рятує, спасає. Душа жінки, що терпіла, більша від душі холодних скептичних мудреців; душа жінки повна інтуїції, натхнення, милосердя, спочуття... Але ти не знаєш себе, жінко, не знаєш вартості своєї ні гідності, як ті цвіти в борі, що не знають нічого про свої чарівні барви. Не знаєш, що можеш бути вільною, рівною братам своїм можеш бути...”* [11, 50].

У хоча цей листочок датований 1882 роком, його зміст, дух пронесла Уляна Кравченко крізь усе своє життя. Адже вона розуміла, що значення творчості у тому, щоб перенести читача у інший світ, звільнити від влади розчарувань та духовного гніту; її мистецтво призначалося не для споживання, а для перетворення світу та життя. Як жінка, вона щиро вірила у можливість побудови суспільства на засадах любові й бра-

терства. Саме про це вона писала у своїх творах, ділячись думками з численними читачами.

Література

1. *Агеєва В.* Жіночий простір: [феміністичний дискурс українського модернізму] ; [монографія] / Віра Агеєва. – К.: Вид-во “Факт”, 2003. – 320 с.

2. *Барвінський О.* Спомини з мого життя / Олександр Барвінський. – Нью-Йорк – Київ: Вид-во “Смолоскип”, 2004. – 526 с.

3. *Волянський П.* Переднє слівце / П. Волянський // Кравченко У. На новий шлях. – Коломия : Накладом “Загальної книгозбірні”, 1928. – С. 7-11.

4. *Гнідан О.* Спізнайте правду, і правда визволить вас / Олена Гнідан // Історія української літератури ХІХ ст. (70–90-ті роки) : [підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [О. Д. Гнідан, Л. С. Дем’янівська, С. С. Кіраль та ін.]; за ред. проф. О. Д. Гнідан. – [у двох книгах, книга 2]. – К. : Вища школа, 2003. – С.421-422.

5. *Голод Р.* Іван Франко та літературні напрями кінця ХІХ–початку ХХ століття / Роман Голод. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – 284 с.

6. Історія української літератури ХІХ століття : [підручник] / [М. Г. Жулинський, М. П. Бондар, Л. О. Гаєвська та ін.]; за ред. академ. М. Г. Жулинського. – [у двох книгах, книга 2]. – К. : Либідь, 2006. – 712 с.

7. *Книш І.* Смолоскип у темряві : Наталія Кобринська й український жіночий рух / Ірена Книш; [з передмовою Олени Кисілевської]. – Вінніпег : Накладом авторки, 1957. – 302 с.

8. *Книш І.* Юність Уляни Кравченко / Ірена Книш // Три ровесниці 1860 – 1960 : [до сторіччя народин Уляни Кравченко, Марії Башкірцев, Марії Заньковецької]. – Вінніпег: National publishers LTD. – С.7-92.

9. *Козак М.* Про Уляну Кравченко / Марія Козак // Кравченко У. Твори: [повне видання у 100-річчя жіночого руху]; [зред. Юліян Бескид]. – Торонто : Накладом Марії Козак, 1975. – С. 11-19.

10. *Кравченко У.* На новий шлях. Поезії / Уляна Кравченко. – Коломия : Накладом “Загальної Книгозбірні”, 1928. – 143 с.

11. *Кравченко У.* Розгублені листочки / Уляна Кравченко // Кравченко У. Замість автобіографії. – Коломия : Накладом “Загальної Книгозбірні”, 1934. – С. 26-139.

12. *Кравченко У.* Хризантеми / Уляна Кравченко. – Чикаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1961. – 413 с.

13. *Кравченко У.* Спогади учительки / Уляна Кравченко // Кравченко У. Вибрані твори. – К. : Державне вид-во художньої літератури, 1958. – С. 307-405.

14. Олесницький Є. Сторінки з мого життя : [І. Частина, 1860 – 1890] / Д-р Євген Олесницький. – Львів : Накладом видавничої спілки “Діло”, 1935. – 250 с.
15. Павличко С. Фемінізм / Соломія Павличко : [передм. Віри Агеєвої]. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 322 с.
16. Салига Т. Імператив : [літературознавчі статті, критика, публіцистика] / Тарас Салига. – Львів : вид-во “Світ”, 1997. – 352 с.
17. Хороб С. На літературних тернах : [дослідження, статті, рецензії] / Степан Хороб. – Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаніка, 2006. – 410 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 15.12.2010р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Голодом Р.Б.*

FORMING OF CREATIVE CREDO OF ULYANA KRAVCHENKO ON A BACKGROUND SOCIAL AND POLITICAL CHANGES IN GALICHINI OF END XIX - BEGINNING OF XX AGE

G. M. Voloshuk

*PreCarpathian University by V. Stefanic, 57 Shevchenko Street,
Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine, ph. +380(342) 50-60-74*

In the article is made the attempt to characterized the state and formed the creative credo by Ulyana Kravchenko on the shade social-political shifts in Galychyna of the finish XIX-begin XX century, important place is taken fix participation authoress in women movement in Galychyna besides and in all-Ukrainian at all It is analyzed the national-patriotic and the phemenistic (in channel liberation struggle) motives in her compositions.

Key words: *the creative credo, the form of personal, the national-patriotic motives, the phemenistic ideas.*